

УДК 94(477)  
ББК 63.3(4Укр)62  
В71

Жодну з частин цього видання  
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі  
без письмового дозволу видавництва

Авторський колектив:

*Ігор Бігун, Сергій Бутко, Володимир В'ятрович, Кирило Галушко,  
Сергій Горобець, Сергій Громенко, Олександр Зінченко, Олеся Ісаюк,  
Богдан Короленко, Максим Майоров, Василь Павлов, Ростислав Пилявець,  
Яна Примаченко, Сергій Рябенко, Вікторія Яременко*

За загальною редакцією  
*Олександра Зінченка, Володимира В'ятровича, Максима Майорова*

Український інститут національної пам'яті  
[www.memo.gov.ua](http://www.memo.gov.ua)

«ЛікБез. Історичний фронт»

Центр досліджень визвольного руху

Електронний архів визвольного руху

На обкладинці використано символ «Мак пам'яті», створений Українським  
інститутом національної пам'яті та Національною телекомпанією України  
Дизайнер символу *Сергій Мішакин*

Фотографії:

Галузевий державний архів Служби безпеки України, Центральний  
державний кінофотофоноархів України імені Г. С. Пшеничного,  
Архів Центру досліджень визвольного руху, Федеральний архів (Німеччина)  
([bundesarchiv.de](http://bundesarchiv.de)), «Історична правда» ([istpravda.com.ua](http://istpravda.com.ua)), Електронний  
архів визвольного руху ([avr.org.ua](http://avr.org.ua)), Вікісховище ([www.commons.wikimedia.org](http://www.commons.wikimedia.org)), «ЛікБез. Історичний фронт» ([likbez.org.ua](http://likbez.org.ua)), [waralbum.ru](http://waralbum.ru)

Дизайнер обкладинки *Владислав Прокопів*

- © Ігор Бігун, Сергій Бутко, Володимир В'ятрович, Кирило Галушко, Сергій Горобець, Сергій Громенко, Олександр Зінченко, Олеся Ісаюк, Богдан Короленко, Максим Майоров, Василь Павлов, Ростислав Пилявець, Яна Примаченко, Сергій Рябенко, Вікторія Яременко, текст, 2016
- © Олександр Зінченко, Володимир В'ятрович, Максим Майоров, упорядкування, 2016
- © Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2016
- © Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2016

ISBN 978-966-14-9085-6

## ВІЙНА МІФАМ

Як з'являються міфи? А головне — чому з'являються міфи? І чи можна щось із тими міфами зробити? І чи треба?

Якщо ви тримаєте цю книжку в руках, значить, якийсь із цих питань вас турбує або принаймні цікавить. А значить, відповідь на останнє запитання ми вже маємо: про історичні міфи говорити треба. Бо вони і цікавлять, і хвилюють: якою насправді є наша історія?!

Відповідь на решту запитань не буде такою короткою.

Як з'являються міфи?

Простіше пояснити на якомусь одному прикладі. Так сталося, що у мене «під рукою» є одна така історія. Свого часу я написав про неї іншу книжку. Ідеться про Катинь.

Уже на самому початку 1990-х у моєму рідному Харкові розпочалися дослідження одного з масових поховань польських військовополонених, здійснених під час операції, яка увійшла в історію як Катинський злочин. Усі могили були пошкоджені величезними будівельними бурами. Людські рештки було перемелено і перемішано із землею, немов величезними м'ясорубками. Ці сліди — 60—80 см у діаметрі — світлими колами чітко проглядалися на планіметрії розкопок. Ніхто тоді не міг пояснити, кому було потрібно бурити будівельними бурами могили таємного цвинтаря НКВД.

Якщо дуже коротко: Катинський злочин — масові розстріли польських військовополонених у Катині, Харкові, Калініні та іще в кількох місцях навесні 1940 року — сьогодні є одним із найбільш досконало вивчених злочинів комуністичного режиму. Але протягом півстоліття ця тема була в СРСР табу. Про Катинь можна було згадувати тільки офіційну версію: поляків знищили не комуністи, а нацисти, і не навесні 1940-го, а у 1941 році.

Навесні 1943 року великий світ вперше почув назву невеличкого поселення в околицях Смоленська. Німецьке радіо оголосило тоді про знахідку у Катинському лісі тисяч винищених комуністами польських військовополонених.

Німцям було відомо, що і польський уряд в Лондоні, і родини на окупованих Третім Райхом землях розшукують щонайменше 10 тисяч зниклих співвітчизників. Берлін цілком розумів, які наслідки може мати це повідомлення.

Партнерство СРСР та Польського еміграційного уряду генерала Владислава Сікорського було важким після радянської агресії проти Польщі 17 вересня 1939 року: власне, не було б додаткових зусиль прем'єра Великої Британії Вінстона Черчилля — невідомо, чи було б це партнерство. Не були простими також стосунки між Британією та СРСР як союзниками в антигітлерівській коаліції. У Берліні все це чудово розуміли. Новина про Катинь переслідувала цілком цинічну мету: вбити клин між союзниками і спровокувати протиріччя, які б призвели до розпаду або ослаблення антигітлерівської коаліції.

Це майже вдалося: попри всі натиски з боку британського уряду, польський уряд відмовився визнати радянську версію Катинської трагедії. СРСР вже за кілька днів після німецького повідомлення оголосив, що польських військовополонених розстріляли нацисти під час наступу на Смоленськ у 1941 році, а ще за тиждень розірвав усі стосунки з урядом Сікорського. Трошки більше про цю історію можна прочитати у міфі 8. Тут зазначу тільки одну, але важливу річ: від квітня 1943 року історія Катинського розстрілу почала жити саме як міф — говорити правду про Катинь було заборонено. Ця правда стала вмістом «Особливої папки №1» — таємного пакета із документами. Там містився наказ Політбюро ЦК ВКП(б) знищити 25 700 польських військовополонених, підписаний Сталіним, Ворошиловим, Молотовим та іншими членами ЦК та інші папери, дотичні до цього злочину. Відкривати цей пакет мав право тільки особисто генеральний секретар комуністичної партії. Найбільша таємниця СРСР.

Влітку 1969 року в лісі під Харковом троє школярів з околиць випадково докопалися до цієї таємниці. Те, про що було вільно знати тільки генеральному секретарю, раптом дізналися кілька п'ятикласників!

Почалися літні канікули. Хлопці пішли шукати «скарби» у лісі. Серед кісток і черепів розритої могили вони знайшли золоту обручку, золоті коронки зубів і гудзики з польським орлом.

Місцеве КГБ дізналося про все практично відразу. У хлопців «скарби» забрали. Здавалося б — дрібний епізод, нав'язаний книжками Роберта Льюїса Стівенсона та Марка Твена. Але про цей «дрібний» епізод уже летіли термінові донесення: до Києва — першому

секретарю ЦК КПУ Петру Шелесту та до Москви — голові КГБ СРСР Юрію Андропову.

Кілька цитат:

*«Встановлено, що в зазначеному місці у 1940 році УНКВД по Харківській області була похована значна кількість (кілька тисяч) розстріляних офіцерів і генералів буржуазної Польщі, залишки яких і були знайдені дітьми за випадкових обставин».*

*«Пенсіонер КГБ Галіцин Н. А., який з довоєнних років працював водієм в органах держбезпеки і брав участь у виконанні вироків з ВМП (вищій мірі покарання — прим. О. З.), після огляду місця знайдення могил пояснив, що у квітні — травні 1940 року за його участю було виконано рішення про розстріл приблизно 13 тисяч офіцерів і генералів буржуазної Польщі...»*

Зафіксуємо цю інформацію: у цьому документі КГБ СРСР чорним по білому зазначено, що поляків навесні 1940 року розстріляли працівники радянських спецслужб.

Проте публічна версія мала звучати у геть інший спосіб:

*«Вважаємо за доцільне роз'яснити навколишньому населенню, що в період окупації німцями Харкова каральні органи Німеччини у зазначеному місці провадили поховання без почестей розстріляних за дезертирство й інші злочини солдатів та офіцерів німецької та союзних із ними армій. Одночасно у цьому місці поховані німцями померлі від різних небезпечних інфекційних захворювань (тиф, холера, сифілітики тощо), а тому назване поховання мусить бути визнано органами охорони здоров'я небезпечними для відвідування. Це місце буде оброблено хлорним вапном, поставлено на карантин і потім засипано ґрунтом».*

Зафіксуємо і цей факт: КГБ СРСР чітко рекомендував поширювати чутки, що ці поховання було зроблено німцями під час окупації Харкова.

Ба більше, далі документи КГБ на кількох сторінках розписують план заходів «з ліквідації спецоб'єкта».

Для конспірації робіт було створено слідчий ізолятор зі штатом у 21 одиницю. У його розпорядження передали чотири автомобілі: легковик «ГАЗ-69», самоскид, автоцистерну та вантажівку із буровою установкою, а ще... 13 тонн їдкого натрію.

Не важко відтворити розрахунки — по одному кілограму реактиву на один кістяк, адже у 112 могилах, за інформацією КГБ, було поховано приблизно 13 тисяч розстріляних.

Ліквідація «спецоб'єкта» мала відбуватися під виглядом будівництва навчального закладу КГБ. Сценарій був дуже простий.

Докладний план поховань у Харківському КГБ був. Досить було загнати техніку, добуритися до кісток, засипати могили хімікатами, залити усе водою — і трохи почекати.

План не спрацював. Рештки польських військовополонених уціліли. І коли на початку 1990-х археологи почали досліджувати колишній «спецоб'єкт НКВД», спливла наверх і ця потворна історія нищення людських могил. Для СРСР замало було збудувати віртуальну версію минулого — часом фізично нищилися навіть матеріальні свідчення, які суперечили радянському історичному міфу!

І ось тут ми підходимо до відповіді на запитання, як з'являються історичні міфи.

У цій історії ми бачимо всі основні прийоми конструювання таких міфів у СРСР.

Американські науковці Рой Баумайстер та Стівен Гастінгс свого часу написали цілу розвідку про те, якими засобами відбувається переінакшення колективної пам'яті про минуле. Вони згадують досить багато різних прийомів, але в контексті нашого прикладу згадаємо лише три з описаних ними прийоми формування альтернативної до реальної версії минулого: оминання, фальшування, звинувачення ворогів.

1. Оминання, фальшування, звинувачення ворогів.

Оминання. Тут ідеться про замовчування та уникання згадок неприємних фактів. Катинська історія опинилася темою «табу» на довгі 50 років саме в ключі такого підходу до справи. Ба більше, оминання перетворювалося на заперечення самого факту події, що насправді мала місце.

Фальшування. У 1944 році спеціально створена комісія під орудою академіка Миколи Бурденка фальсифікувала докази, які дозволяли не тільки заперечувати радянську відповідальність за цей злочин, але і доповнити його «доказами» нацистської причетності до Катинського вбивства. Підробили як свідчення «очевидців», так і певні матеріальні докази. Наприклад, до звіту Бурденка як доказ долучили листівку із піддробленою датою відправлення, щоб довести, що розстріл відбувся не раніше 1941 року.

Звинувачення ворогів. Цей прийом використовувався і у 1943 році, коли вже через кілька днів після німецького повідомлення СРСР звинуватив нацистів у знищенні польських військовополонених, і у 1944 році, коли комісія Бурденка продовжувала звинувачувати у цьому нацистів, і навіть у 1969 році, як ми бачили на матеріалах КГБ СРСР. Мета цього прийому була очевидною: приписування ворогові власного безчестя.

Але Катинський злочин — це тільки один із багатьох міфів, якими радянська пропаганда й історіографія оточила період Другої світової війни. Таких міфів, що функціонують у колективній пам'яті на пострадянському просторі, можна нарахувати десятки. Так СРСР намагався сконструювати Великий Міт Великої Війни.

Якийсь час тому Львівський форум видавців запросив мене до публічної дискусії із блискучим істориком Ярославом Грицаком. У тій розмові професор Грицак запропонував розрізнити міф і Міт. Різниця ніби незначна — лише в одну літеру. Але часом одна літера багато значить. Зрештою, кажуть, через одну літеру «j» пересварилися Західне і Східне християнство, дискутуючи про єдиносутність (*homousios*) та подобосутність (*homojousios*) Христа-бога. Отже, диявол — у дрібницях.

У цій дискусії мені видавалося важливим сказати, що міф — це спотворене, часом спрощене, а часом — сфальсифіковане бачення минулого. А тому міфи небезпечні: коли наше знання про минуле наповнене міфами, а не фактами, — ми втрачаємо розуміння природи історичних процесів. Причинно-наслідкові зв'язки розриваються тими міфами. І ми опиняємося у пастці власного спотвореного міфом бачення минулого. А з часом — втрачаємо навичку адекватно оцінювати не тільки причинно-наслідкові зв'язки між фактами у минулому, але і природу різноманітних процесів сьогодення. Міфи — це куряча сліпота на дорозі історії. У сутінках часів можна добряче вгатитися головою у якийсь із верстових стовпів історії. Небезпечна річ ті міфи!

Натомість Ярослав Йосипович зауважив, що, окрім міфів, іще є і великий Міт. Колективна пам'ять функціонує не так на досконало зважених на вагах науки фактах, як у координатах цих великих і величних Мітів: Міт Козацтва, Міт Великої Руси-України, Міт Великої Війни...

Чесно кажучи, мені не дуже подобається захарашувати тексти посиланнями на авторитети, але часом мушу! Відомий польський соціолог культури Барбара Шацька (книжка якої «Минуле, пам'ять, міт» є обов'язковою для прочитання усім зацікавленим сферою колективної пам'яті) окреслила дуже подібне визначення та сферу функціонування Міту.

Отже. Міт опирається на ірраціональний образ минулого, на віру в цей образ, а не на факти. Істинність цього образу не підлягає верифікації. Проте Міт також творить суспільну сув'язь. До того ж Міт радше інформує про те, якими є тривоги і стан духу у певний час

тепер, ніж про те, яким минуле було насправді колись. Зрештою, пише Шацька, Міт збудовано на цінностях. Вирішальними є відносини між цінностями, а не розшукування подій і постатей на шкалі часу.

Саме тому у такий системі координат Володимир Великий опиняється поблизу Богдана Хмельницького та Тараса Шевченка, а київське Хрещення 988 року — поруч із проголошенням Незалежності. Міт є фіксацією і переказом цінностей та важливих для груп зразків поведінки. Його функції — окреслити групову ідентичність і легітимізувати існування суспільно-політичного порядку. І саме тому тоталітарні режими так любили міфи, з яких творили свій Міт — для тоталітаризму це був один зі способів легітимізувати себе.

Трансформація суспільних цінностей супроводжується змінами у колективній пам'яті. Кожна доба надягає свій Великий Міт Славно-го Минулого: змінюється популярність постатей і історичних подій.

Отже, СРСР намагався сконструювати цілий контекст окремих епізодів, створюючи Великий Міт Великої Війни. Я розумію, що це буде ще одне велике спрощення, але якщо максимально абстрагуватися від деталей, радянський Міт цієї війни виглядатиме так:

*На найбільш миролюбну країну світу віроломно, підступно і без оголошення війни напали фашистські варвари. Якщо ми і підписували якісь пакти із ними — то тільки з метою максимально відтермінувати неминучу війну, яку ми мали виграти малою кров'ю і на чужій території. Щоправда, все одно війна трапилася несподівано, що призвело до величезних втрат на першому її етапі. Але мобілізація цілого радянського народу дозволила ефективно переоблаштувати країну Рад на військові рейки, а масовий героїзм солдатів і офіцерів під проводом комуністичної партії і особисто товариша Сталіна став запорукою великої перемоги радянського народу над німецько-фашистськими загарбниками.*

Прошу вибачити мені як аж надто широкі мазки, якими змальовано цей Міт, так і бажання трохи позбиткуватися над його логікою. Ясна річ, що Великий Міт Великої Вітчизняної війни був скроєний значно майстерніше. Він задавав ту контекстну рамку, у яку, щоправда, не вкладалися деякі важливі факти і долі окремих людей.

Сталін намагався виправдатися у сумнозвісній промові по радіо 3 липня 1941 року: пакт Молотова-Ріббентропа — це тільки спосіб відтермінувати початок неминучої війни із фашизмом. Але це не пояснювало таємних додаткових протоколів, за якими слідувала агресія щодо Польщі, Фінляндії та Балтійських країн.

Так, для агресії було вигадано нові слова: «визвольний похід» та «дружня допомога». Але таємні додаткові протоколи на всяк випадок вирішили заховати до ще одної «Особливої папки» на довгі півстоліття.

Інший приклад: радянський Міт про цю війну відмовляв українцям у суб'єктності. У контексті цього Міту вони *apriori* не могли діяти з власної волі та у своїх інтересах, не координуючи свої цілі із глобальними потугами. Тобто «правильні» українці були із СРСР, а «неправильні» — були націоналістами і колаборували із нацистами. Ідея боротьби за українську незалежність (як і сам факт її існування у 1917—1921 роках) випадала з чорно-білого радянського дискурсу та у найкращому випадку потрапляла у лапки — «так звана “українська незалежність”». Цю частину українського минулого в СРСР наполегливо оминали.

Народження цілої низки міфів було зумовлено бажанням «звинуватити ворогів» у власних гріхах. Поруч із Катинським злочиним у цій категорії радянських фальсифікацій опинилися знищення Хрещатика і стародавнього Успенського собору в Києві та Дніпрогесу в Запоріжжі. Фальсифікувалися окремі дати і факти: радянська пропаганда стверджувала, що Київ був залишений радянськими військами 21 вересня, хоча насправді це трапилося іще 19 вересня 1941 року. Історія із «героїчними панфіловцями» взагалі була буквально висмоктана із нічого. І радянська пропаганда, і радянська історіографія уникали згадок найбільшої в історії тієї війни танкової битви під Дубном, яку Червона армія бездарно програла Вермахту влітку 1941 року. Довгі роки у СРСР намагалися не згадувати зайвий раз Корюківську трагедію, що сталася в березні 1943 року, бо роль червоних партизан в історії знищення цього містечка занадто контрастувала із міфом про «народних месників». Власне, у Корюківці радянські партизани спровокували каральну акцію окупантів, але не тільки не помстилися, а навіть і не пробували якось захистити мирне населення містечка, попри багаторазову перевагу над супротивником у чисельності. Іще одне «табу» — це суспільні настрої населення СРСР, де надто часто звучали антирадянські ноти.

Радянський Міт цієї війни, наповнений фальсифікаціями і «табу», оминав цілі сторінки і розділи історії. Наприкінці існування СРСР на хвилі гласності цей Міт почав руйнуватися під впливом публікацій заборонених раніше щоденників і спогадів та розсекречених документів з радянських архівів.



На початку 1990-х Україна та Росія перебували у подібній ситуації: на думку відомого московського історика Андрія Зубова, Росія тоді навіть дещо випереджала Україну в опрацюванні історичної спадщини тоталітаризму. Можна припускати, що в середині 1990-х маркерне ставлення до фігури Сталіна було приблизно однаковим в обох країнах. Але далі щось сталося.

В Україні за опитуванням «Що нас об'єднує і що нас роз'єднує», яке проводив фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва у січні 2015 року, історичну роль Сталіна позитивно оцінюють 7 % респондентів. У Росії різні синхронні українському опитування (серед яких — дослідження авторитетного Левада-Центру) дають результат від 47 % до 52 % тих, хто вважає, що Сталін — це було добре. «Щось сталося».

Це «щось» — це різна політика пам'яті обох держав. Україна пішла шляхом засудження тоталітаризму і переосмислення його спадщини. Росія Путіна — це країна, де Сталін — «ефективний менеджер», російський народ — «нація переможців», тому «ми перемогли б і без українців», а найбільша катастрофа ХХ століття — не війна, не Голодомор, не Голокост, а «розвал СРСР».

Україна і Росія розійшлися на своїх історичних дорогах. Росія повертається до звичних для СРСР практик «звинувачення ворогів» у власних гріхах. Мова ненависті сьогодишньої російської пропаганди позичена зі словника тієї війни — «фашисти», «карателі», «бендеровці». Тоталітарний Міт Війни знову вбиває. Непокаране зло зростає і помножується.

Квапливі узагальнення і позичені з підручників для шкіл НКВД-КГБ стереотипи, пряме фальшування фактів, одномірне бачення постатей і подій — усе це знову ожило поруч із нами сьогодні. Саме тому так важливо проговорити і для нас, і для них: чим була Друга світова війна.

Водночас важливо, щоб колективна пам'ять українців не опинилася у пастці новостворених міфів — таких, як, наприклад, відомі «історії» про те, як «Жуков хотів виселити з України усіх українців», а де Голль «хотів мати таку армію, як УПА». Деконструкція старих міфів у жодному разі не має перетворюватися на творення нових.

Чесно кажучи, я б хотів слідом за істориком Пітером Гейлом повторити: «Мені б хотілося, щоб можна було якомога виразніше протиставити міф і історію. Міф — це деформоване минуле, безсоромно допасоване до упереджень його речників, їхніх національних і релігійних переконань, нетолерантності чи небезсторонніх

поглядів. Історія — це минуле, показане таким, яким воно справді було». Але є одне «але».

Парадокс, але деконструкція радянського Міту Великої Вітчизняної війни рано чи пізно призведе до творення нової — української версії Міту Другої світової війни. На те нема ради — колективна пам'ять функціонує і Мітами, і міфами. Історія Другої світової в американській версії — це переважно війна на Тихоокеанському театрі воєнних дій, у французькому фокусі мало що залишилося поза рухом Спротиву, польська колективна пам'ять про Другу світову війну не вкладається у поняття «світова» і наповнена подіями і явищами, які пов'язані з історією майже виключно польської зброї: Вестерплатте, Катинь, Варшавське повстання, Монте-Кассіно. Українці теж рано чи пізно створять своє національне бачення цієї війни (зрештою, не може ж кожен носити в голові історичну бібліотеку). І тут теж треба бути дуже обережним.

Кожна нація вибудовує власний історичний Міт. Великий, Величний і — часом — Небезпечний. Небезпечність Мітів, побудованих на «табу» та фальсифікаціях міфів, українці мали змогу пізнати на собі. Один раз — під час Другої світової, коли теорія расової зверхності підживлювалася історичними міфами. Другий — просто зараз, коли з нафталіну Кремль дістав побиту міллю імперську мантию. Навіть Великий Міт може спрацювати, як міна уповільненої дії.

Книжка «Війна і міф. Невідома Друга світова» навряд чи вплине на чийсь Міти, але може «розмінувати» кілька десятків міфів про Другу світову війну, що функціонують у пострадянській колективній пам'яті та були побудовані на фальсифікаціях, маніпуляціях або замовчуванні фактів.

Авторами цієї книжки є півтора десятка істориків, які працюють у різних установах і організаціях: Українському інституті національної пам'яті, Інституті історії України та Інституті історіографії та джерелознавства НАНУ, Центрі досліджень визвольного руху, Національному педагогічному університеті імені Михайла Драгоманова. Ідея цієї книжки виникла у середовищі інтернет-ресурсу «ЛікБез. Історичний фронт», яке згуртувалося навколо необхідності протидіяти поширенню старих і нових історичних міфів.

Книжка «Війна і міф. Невідома Друга світова» у жодному разі не претендує на істину в останній інстанції та еталон знання про Другу світову війну, а сам перелік згаданих тут міфів не є вичерпним. Ця книжка — лише історичний фаст-фуд, її поява спричинена

бажанням задовольнити гострий голод на інформацію про цей період в умовах інформаційної війни. Водночас автори застерігають: історичний фаст-фуд небезпечний для інтелектуального здоров'я — і тому пропонують у додатку перелік важливих популярних та наукових книжок, які треба уважно прочитати після, до або і замість цієї книжки. Зрештою, диверсифікація, тобто — урізноманітнення джерел знання про минуле, разом із критичним мисленням є базовими умовами подолання всіх тих міфів, якими від часів СРСР наповнено наше колективне підсвідоме. Книжкою «Війна і міф. Невідома Друга світова» ми оголошуємо війну міфам. «Вогонь!»

*Олександр Зінченко,  
історик, радник голови  
Українського інституту національної пам'яті*

# МІФ 1

## Велика Вітчизняна війна



1939  
1945

Намагаючись викоринити у сьогоднішній Україні сам термін «Велика Вітчизняна війна», замінивши його на «Другу світову війну», теперішня українська влада не тільки прагне спотворити суть масштабного історичного протистояння, але й наносить глибоку образу своїм ветеранам, забираючи у них світле свято, зраджують пам'ять мільйонів українців, що воювали у рядах Червоної армії та віддали свої життя саме за захист своєї Вітчизни від фашизму.

*Заява Міністерства закордонних справ РФ щодо прийняття Верховною Радою України пакета законів про декомунізацію, 10 квітня 2015 р.*

### ■ Суть міфу

Міф-термін: назва «Велика Вітчизняна війна Радянського народу проти німецько-фашистських загарбників» означала боротьбу у єдиному пориві проти ворога-супостата за спільну радянську Вітчизну, а тому як історичний термін — єдино правильна.

### ■ Факти стисло

«Велика Вітчизняна війна» — це ідеологічно обтяжена радянська назва збройного конфлікту між СРСР та Німеччиною 1941—1945 років, складової Другої світової війни. Хронологічні рамки «Великої Вітчизняної війни» та ідеологічний зміст, який виражає ця назва, не відповідають досвіду українського народу під час Другої світової війни.

### ■ Факти докладніше

«Велика Вітчизняна війна» — це радянська історіографічна та ідеологічна концепція, яку створив СРСР, та яку дотепер нав'язливо використовує Російська Федерація як альтернативу до терміна «Друга світова війна» зі сподіванням зберегти вплив на Україну та пострадянські республіки. Спочатку словосполучення було орди-



«Батьківщина-мати кличе!» Найвідоміший радянський плакат часів війни, що закликає громадян стати на захист вітчизни, тобто СРСР

## ЗМІСТ

<b>Війна міфам</b> (Олександр Зінченко).....	3
<b>МІФ 1.</b> Велика Вітчизняна війна (Яна Примаченко).....	13
<b>МІФ 2.</b> Радянський Союз завжди був непримиренним противником німецьких нацистів (Максим Майоров).....	17
<b>МІФ 3.</b> СРСР послідовно боровся за мир, а Пакт Молотова—Ріббентропа був вимушеним кроком (Кирило Галушко, Ростислав Пилявець).....	21
<b>МІФ 4.</b> Війна для України почалася 22 червня 1941 року (Сергій Горобець).....	26
<b>МІФ 5.</b> Сталін не узгоджував військові дії із Гітлером (Максим Майоров).....	30
<b>МІФ 6.</b> Вперше об'єднання українського народу здійснив Сталін, а денонсація Пакту Молотова — Ріббентропа призведе до дезінтеграції України (Олександр Зінченко, Максим Майоров, Ростислав Пилявець, Сергій Рябенко).....	35
<b>МІФ 7.</b> «Золотий вересень» — українці радо вітали прихід радянських військ (Олександр Зінченко).....	41
<b>МІФ 8.</b> Розстріли поляків у Катині здійснили нацисти (Олександр Зінченко).....	46
<b>МІФ 9.</b> Між 1939 та 1941 роками СРСР та Третій Райх не співпрацювали (Сергій Горобець).....	52
<b>МІФ 10.</b> У 1941-му Радянський Союз не готувався до війни (Кирило Галушко).....	56
<b>МІФ 11.</b> Вермахт був сильніший за Червону армію на початку війни (Василь Павлов).....	61
<b>МІФ 12.</b> Нацистська Німеччина напала на СРСР «віроломно, без оголошення війни» (Сергій Рябенко).....	66
<b>МІФ 13.</b> Німецько-фашистські загарбники (Богдан Короленко).....	72
<b>МІФ 14.</b> Найбільша танкова битва війни відбулася під Прохоровкою у 1943 році (Сергій Рябенко).....	77
<b>МІФ 15.</b> Дніпрогес у Запоріжжі, Хрещатик та Успенський собор у Києві підірвали нацисти (Сергій Горобець).....	81
<b>МІФ 16.</b> Севастополь — «город русской славы» (Сергій Громенко).....	86
<b>МІФ 17.</b> «Матч смерті» в Києві завершився розстрілом радянської команди (Володимир В'ятрович).....	89
<b>МІФ 18.</b> Нацисти ешелонами вивозили чорнозем з України (Сергій Громенко).....	93
<b>МІФ 19.</b> План «Ост» передбачав знищення усіх слов'ян (Сергій Рябенко).....	95
<b>МІФ 20.</b> Комуністична партія — керівна сила, творець Великої Перемоги (Кирило Галушко).....	100

МІФ 21. 28 героїв-панфіловців ( <i>Василь Павлов</i> ).....	105
МІФ 22. Західна допомога за програмою ленд-лізу була незначною ( <i>Ростислав Пилявець</i> ) .....	112
МІФ 23. Українці — чемпіони з колабораціонізму у світі ( <i>Максим Майоров</i> ).....	117
МІФ 24. Батальйони «Нахтігаль», «Роланд» та дивізія «Галичина» були каральними підрозділами СС ( <i>Олеся Ісаюк, Сергій Рябенко</i> ).....	122
МІФ 25. Бандера та українські націоналісти були агентами спецслужб нацистів ( <i>Ігор Бігун</i> ) .....	128
МІФ 26. Роман Шухевич служив у військах СС ( <i>Олеся Ісаюк</i> ).....	135
МІФ 27. Українські націоналісти масово винищували євреїв під час війни, особливо у Львові та Бабиному Яру ( <i>Сергій Рябенко</i> ) .....	139
МІФ 28. Червоні партизани — «народні месники» ( <i>Сергій Бутко, Сергій Рябенко</i> ) .....	145
МІФ 29. «Справжніми» партизанами були тільки радянські партизани ( <i>Ігор Бігун</i> ).....	151
МІФ 30. УПА — «гітлерівські посіпаки» і проти нацистів не воювали ( <i>Ігор Бігун</i> ) .....	156
МІФ 31. УПА жодного ешелону не пустила під укіс ( <i>Ігор Бігун</i> ) .....	163
МІФ 32. Бандера особисто очолював УПА ( <i>Ігор Бігун</i> ).....	168
МІФ 33. УПА боролася за моноетнічну державу ( <i>Володимир В'ятрович</i> ).....	173
МІФ 34. Шарль де Голль мріяв командувати УПА, а Че Гевара захоплювався стійкістю українських повстанців ( <i>Ігор Бігун</i> ) .....	179
МІФ 35. Кримські татари масово дезертирували на початку війни ( <i>Сергій Громенко</i> ).....	183
МІФ 36. Кримські татари — «народ-зрадник» ( <i>Сергій Громенко</i> ) .....	186
МІФ 37. Депортація була порятунком кримських татар ( <i>Сергій Громенко</i> ) .....	190
МІФ 38. Визволення України ( <i>Сергій Горобець</i> ) .....	193
МІФ 39. УПА стріляла в спину Червоній армії, яка визволяла її від фашистів ( <i>Олеся Ісаюк</i> ).....	197
МІФ 40. Жуков і Берія наказали депортувати усіх українців до Сибіру ( <i>Ростислав Пилявець</i> ).....	201
МІФ 41. Українці — кати Варшавського повстання ( <i>Максим Майоров</i> ).....	206
МІФ 42. Нюрнберзький трибунал засудив українських націоналістів ( <i>Сергій Громенко</i> ).....	211
МІФ 43. Радянські війська не чинили воєнних злочинів ( <i>Сергій Рябенко</i> ).....	214
МІФ 44. Прапор над Райхстагом підняли Єгоров і Кантарія ( <i>Яна Примаченко</i> ) .....	218
МІФ 45. Війна завершилася 9 травня ( <i>Яна Примаченко</i> ) .....	222
МІФ 46. У СРСР День Перемоги завжди був найголовнішим святом ( <i>Сергій Рябенко</i> ) .....	226
МІФ 47. Жуков — «Маршал Перемоги» ( <i>Ростислав Пилявець</i> ).....	231
МІФ 48. Місто-Герой ( <i>Максим Майоров</i> ) .....	235
МІФ 49. Росія могла перемогти нацистів і без українців ( <i>Яна Примаченко</i> ).....	240
МІФ 50. «Ніхто не забутий, ніщо не забуте» ( <i>Вікторія Яременко</i> ).....	245
<b>Післямова, або Міфи і війна</b> ( <i>Володимир В'ятрович</i> ).....	249
<b>Список джерел і літератури</b> .....	255

Науково-популярне видання

## **Війна і міф. Невідома Друга світова**

За загальною редакцією

*Олександра ЗІНЧЕНКА, Володимира В'ЯТРОВИЧА, Максима МАЙОРОВА*

Головний редактор *С. С. Скляр*  
Керівник проекту *В. В. Столяренко*  
Відповідальний за випуск *Я. Я. Ясиневич*  
Літературний редактор *М. В. Александрович*  
Художній редактор *Ю. О. Сорудейкіна*  
Технічний редактор *В. Г. Євлахов*  
Асистенти проекту *О. М. Полтавець, А. В. Усач*

Підписано до друку 15.12.2015.  
Формат 84x108/32. Друк офсетний.  
Гарнітура «Minion Pro». Ум. друк. арк. 14,28.  
Наклад 6000 пр. Зам. №

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»  
Св. № ДК65 від 26.05.2000  
61140, Харків-140, просп. Гагаріна, 20а  
E-mail: [corp@bookclub.ua](mailto:corp@bookclub.ua)

Віддруковано у ПАТ «Білоцерківська книжкова фабрика»  
09117, м. Біла Церква, вул. Леся Курбаса, 4  
впроваджена система управління якістю  
згідно з міжнародним стандартом DIN EN ISO 9001:2000

---

**Війна і міф. Невідома Друга світова** / за заг. ред. О. Зінченка, В. В'ятровича, М. Майорова. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. — 272 с. : іл.

ISBN 978-966-14-9085-6

УДК 94(477)  
ББК 63.3(4Укр)62



- Олександрія, просп. Леніна, 77 (ТЦ «Гранд-Плаза», 2-й поверх), (05235) 7-15-50
- Артемівськ, вул. Радянська, 69 (ТЦ «Азов-Плаза», 2-й поверх), (0627) 44-90-99
- Біла Церква, вул. Ярослава Мудрого, 5/13 (колишній універмаг «Дружба», 1-й поверх), (0456) 39-04-68
- Білогород-Дністровський, вул. Московська, 16-А (ТЦ «Рута-Плаза», 2-й поверх), (04849) 6-07-26
- Бердянськ, просп. Леніна, 35-А (ТЦ «DEL MAR», 1-й поверх), (06153) 3-48-40
- Бориспіль, вул. Київський шлях, 10-В (ринок «Зоряний», місце 103), (06153) 3-48-40
- Вінниця, вул. Паланіна, 1-А (ТЦ «Квартал», 2-й поверх), (0432) 50-88-06
- Вознесенськ, вул. Синькова, 5-А, (05134) 3-20-19
- Дніпродзержинськ, просп. Леніна, 57-А (ТЦ «Фуршет», 1-й поверх), (0569) 53-42-26
- Дніпропетровськ, просп. Карла Маркса, 105 (ТЦ «Сільпо», 2-й поверх), (056) 770-00-55
- Дніпропетровськ, вул. Калинова, 9-А (ТЦ «Mirada», 1-й поверх), (056) 760-33-30
- Житомир, вул. Київська, 87 (ТЦ «Волакс», 2-й поверх), (0412) 41-24-85
- Запоріжжя, просп. Леніна, 58, (061) 787-63-86
- Запоріжжя, просп. Металургів, 2-Ж (ТЦ «Рекордний», 0-й поверх), (061) 236-86-54
- Івано-Франківськ, пл. Ринок, 1 (ТЦ «Галерея Н», 0-й поверх), (0342) 72-58-32
- Ізмаїл, вул. Пушкіна, 47 (ТЦ «Електрон», 2-й поверх), (04841) 6-22-12
- Ізюм, пл. Радянська, 7, (05743) 3-14-72
- Кам'янець-Подільський, вул. Данила Галицького, 11/3 (ТД «Максимум», 2-й поверх), (03849) 6-48-11
- Київ, вул. Велика Васильківська, 72 (ТЦ «Олімпійській», 3-й поверх), (044) 590-25-76
- Київ, вул. Райдужна, 15 (ТЦ «Фуршет», 0-й поверх), (044) 540-23-65
- Київ, вул. Маршала Малиновського, 12-А (ТРЦ «Метрополіс», 3-й поверх), (044) 500-62-73
- Київ, вул. Лукашевича, 15-А (ТЦ «Барпорт», 2-й поверх), (044) 461-94-82
- Київ, вул. Драгоманова, 29 (ТЦ «Центрум», 1-й поверх), (044) 502-18-96
- Київ, вул. Потудренка, 90/2 (ТЦ «Маяк», 3-й поверх), (044) 361-91-46
- Кіровоград, пров. Центральний, 3/1 (ТЦ «Плаза», 1-й поверх), (0522) 35-20-55
- Ковель, бульв. Лесі Українки, 18 (ТД «Бульвар», 2-й поверх), (03352) 5-21-40
- Конотоп, вул. Конотопських дивізій, 24-А (ТЦ «Маяк», 2-й поверх), (05447) 6-36-77
- Краматорськ, вул. Палацова, 23 (ТЦ «Прогрес», 2-й поверх), (0626) 48-97-87
- Красноармійськ, вул. Свердлова, 148, (06239) 2-00-48
- Кременчук, вул. Леніна, 15/42 (ТЦ «Мета», 2-й поверх), (0536) 72-97-65
- Кривий Ріг, просп. Гагаріна, 4 (ТЦ «Плаза-2», 2-й поверх), (056) 409-81-09
- Кривий Ріг, вул. Ватуліна, 39-А, (056) 409-60-75
- Лисичанськ, просп. Леніна, 117 (ТЦ «Лимон», 2-й поверх), (067) 570-61-62
- Луцьк, вул. Рівненська, 48 (ТЦ «Фокстрот», 1-й поверх), (0332) 78-35-08
- Львів, вул. Братів Рогатинців, 15, (032) 235-50-12
- Львів, вул. Городецька, 179 (ТЦ «Скряя», 2-й поверх), (032) 298-88-07
- Маріуполь, просп. Металургів, 64 (ТЦ «Елізавета», 1-й поверх), (0629) 41-27-71
- Мелітополь, просп. Богдана Хмельницького, 24 (ТЦ «Пасаж», 2-й поверх), (0619) 44-83-49
- Миргород, вул. Гоголя, 147 (ТЦ «Мир», 1-й поверх), (05355) 5-06-08
- Ніжин, вул. Шевченка, 11-А (ТЦ «Гермес», 2-й поверх), (04631) 90-10-2
- Миколаїв, вул. Потьомкінська, 63/2, (0512) 47-58-43
- Нікополь, просп. Трубінівка, 14 (ДІМ, 1-й поверх), (05662) 2-50-03
- Нова Каховка, вул. Паризької комуні, буд. 13, ТЦ «Центральний» (колишній «Дитячий світ»), 2-й поверх, (05549) 7-96-51
- Новомосковськ, вул. Радянська, 34 (ТЦ «Сті-Центр», 2-й поверх), (0569) 69-65-79
- Одеса, вул. Велика Арнаутська, 61, (048) 786-05-88
- Одеса, вул. Краснова, 17 (пл. Толбухіна), (048) 780-19-84
- Одеса, просп. Добровольського, 99, (048) 755-04-40
- Павлоград, вул. Карла Маркса, 84-А, (057) 752-65-92
- Первомайськ, вул. Революції, 34, (05161) 7-53-99
- Полтава, вул. Жовтнева, 50, (0532) 60-60-40
- Рівне, вул. Київська, 67-А (ТЦ «Арена», 2-й поверх), (0362) 64-26-37
- Селідове, вул. Карла Маркса, 10 (Будинок побуту, 2-й поверх), (06237) 7-00-34
- Слов'янськ, пл. Жовтневої революції, 3 (ТЦ «Фокстрот», 2-й поверх), (0626) 62-11-02
- Суми, вул. Соборна, 42, (0542) 77-17-12
- Тернопіль, вул. Перля, 3 (ТЦ «Новиз», 2-й поверх), (0352) 43-12-76
- Ужгород, пл. Карла та Мефодія, 3 (універмаг «Україна», 2-й поверх), (0312) 67-22-29
- Харків, просп. Маршала Жукова, 3-А, (057) 392-03-43
- Харків, просп. Гагаріна, 20-А (ТЦ «На Гагаріна», 2-й поверх), (057) 703-44-58
- Харків, вул. Академіка Павлова, 144-Б (ТЦ «Космос», 3-й поверх), (057) 720-12-29
- Харків, вул. Полтавський шлях, 144 (ТБЦ «Компакс», 2-й поверх), (057) 720-10-33
- Херсон, просп. Ушакова, 35-А (ТЦ «Адмірал», 2-й поверх), (0552) 46-00-66
- Хмельницький, вул. Свободи, 73 (ТЦ «Фуршет», 3-й поверх), (0382) 72-66-51
- Черкаси, вул. О. Дашкевича, 26 (ТЦ «Сільпо», 3-й поверх), (0472) 54-04-47
- Чернівці, просп. Перемоги, 103, (0462) 65-32-31
- Чернівці, вул. Головка, 10, (0372) 58-72-44
- Шостка, вул. Карла Маркса, 24, (05449) 7-37-46

## Замовляйте книжки будь-яким зручним способом

- за телефонами довідкової служби  
(050) 113-93-93 (МТС); (093) 170-03-93 (life);  
(067) 332-93-93 (Київстар); (057) 783-88-88
- на сайті Клубу: [www.bookclub.ua](http://www.bookclub.ua)

Надсилається безоплатний каталог

**Запрошуємо авторів, перекладачів,  
художників, редакторів до співпраці**

e-mail: [publish@bookclub.ua](mailto:publish@bookclub.ua)

## Для гуртових клієнтів

### Харків

тел./факс +38(057)703-44-57  
e-mail: [trade@bookclub.ua](mailto:trade@bookclub.ua)  
[www.trade.bookclub.ua](http://www.trade.bookclub.ua)

### Київ

тел./факс +38(067)575-27-55  
e-mail: [kyiv@bookclub.ua](mailto:kyiv@bookclub.ua)

### Одеса

тел./факс +38(067)572-44-28  
e-mail: [odessa@bookclub.ua](mailto:odessa@bookclub.ua)